

ISSN 2078-2128

НАУКОВИЙ ВІСНИК

МИКОЛАЇВСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
імені В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

ЗБІРНИК
НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

№ 2 (18)
листопад 2017

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

НАУКОВИЙ ВІСНИК

МИКОЛАЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
імені В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

№ 2 (18)

листопад 2017

Внесено до Переліку фахових видань України
(наказ МОН України від 12.05.2015 № 528)

Миколаїв

МНУ імені В. О. Сухомлинського

2017

УДК 159.9
ББК 88
Н 34

Рекомендовано до друку рішенням наукової ради
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського
(протокол № 11 від 23 листопада 2017 року)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Валерій БУДАК академік НАПН України, доктор технічних наук, професор, голова редакційної колегії;
Ірина САВЕНКОВА доктор психологічних наук, доцент, головний редактор.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Тамара ГОВОРУН доктор психологічних наук, професор, головний науковий співробітник лабораторії соціальної психології Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України;
Нігора ХАЗРАТОВА доктор психологічних наук, професор кафедри психології Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського;
Михайло ТОМЧУК доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології та розвитку особистості Вінницького обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників;
Людмила СЕРДЮК доктор психологічних наук, доцент, завідувач лабораторії психології особистості імені П. Р. Чамати Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України;
Юрій ШВАЛЬБ доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної роботи Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
Микола ДІДУХ доктор психологічних наук, доцент кафедри психології Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського;
Яків КОЛОМІНСЬКИЙ доктор психологічних наук, професор кафедри вікової і педагогічної психології Закладу освіти «Білоруський державний педагогічний університет імені Максима Танка» (Республіка Білорусь);
Ольга АЙМАГАНБЕТОВА доктор психологічних наук, професор кафедри загальної й етнічної психології Казахського національного університету імені аль-Фарабі (Казахстан);
Надія САРАЄВА доктор психологічних наук, професор кафедри теоретичної і прикладної психології Забайкальського державного гуманітарно-педагогічного університету (Російська Федерація);
Віктор ПАНОВ доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент РАО, завідувач лабораторії егопсихології розвитку Федерального державного бюджетного наукового закладу «Психологічний інститут Російської академії освіти» (Російська Федерація);
БЕАТА АННА ЗЕМБА доктор гуманітарних наук у галузі опікунської та соціальної педагогіки, ад'юнкт кафедри соціальної педагогіки Жешувського університету (Республіка Польща);
УРСУЛА ГРУЦА-МОНСІК доктор педагогічних наук, професор Інституту Педагогіки Жешувського університету (Республіка Польща).

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Жанна ВІРНА доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології та соціології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;
Олена МАМІЧЕВА доктор психологічних наук, професор, декан факультету спеціальної освіти Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет».

Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Психологічні науки : збірник наукових праць / за ред. Ірини Савенкової. — № 2 (18), листопад 2017. — Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2017. — 226 с.

ISSN 2078-2128

У збірнику наукових праць опубліковано статті з актуальних проблем психологічної науки. Зокрема, акцентовано увагу на професійному зростанні майбутніх практичних психологів, психічному стані особистості в умовах надзвичайних ситуацій, історичній психології, психології дітей тощо.

Видання адресоване науковцям, практичним психологам, викладачам, студентам вищих навчальних закладів, а також тим, хто цікавиться розвитком психологічної науки.

УДК 159.9
ББК 88

ISSN 2078-2128

© Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського, 2017

Оксана КУЗНЕЦОВА	Результати розробки методики діагностики динамічних та якісних параметрів інноваційності	118
Дмитро ЛАРІН	Психологічний аналіз впливу теологічного навчання у формуванні релігійного світогляду протестантів	124
Ірина ЛИТВИНЕНКО, Ігор ХОТЕНОВ	До питання підготовки майбутніх психологів системи освіти до роботи з молодими школярами із Сходу України	128
Любов ЛОХВИЦЬКА	Психологічна парадигма етапів морального виховання дошкільників	134
Тетяна МАЛАНЬІНА	Соціальні почуття в контексті психологічного благополуччя студентів	142
Александра МАТУТИНА, Алина СМОЛЯНЕЦ	Проблема сенсорного насичення дітей-аутистів	147
Марина ПЛАХТІЙ, Яна КУРАЛОВА	Психологічні та фізіологічні особливості розвитку дітей з розладами аутичного спектру	152
Вадим ПОДРОЖНИЙ	Старість як психологічний феномен	157
Олена ПРОСКУРНЯК	Вихідні теоретичні позиції розробки концепції діагностики та формування комунікативної діяльності підлітків з порушеннями інтелекту	163
Аліна РЕПКА	Практична реалізація алгоритму-схеми у підготовці педагогів-психологів до роботи з дітьми молодшого шкільного віку в ситуації непопулярності у школі	170
Наталя РОЖАНСЬКА	Уявлення про ідеального викладача студентів ВНЗ міста Миколаєва	175
Микола САВРАСОВ	Дослідження психологічних проблем місця та ролі пам'яті у структурі творчого процесу	181
Камалія САЛАМОВА, Севиндж КЕРИМОВА	Роль національно-духовних цінностей в процесі формування сім'ї	186
Олена СОРОКІНА	Вплив рефлексії на професійне становлення студентів-психологів	190
Дмитро СОФІАН	Теоретичні засади психологічної готовності військовослужбовців-кінологів до професійної діяльності	194
Тетяна ЦИГАНЧУК	Емоційний інтелект в структурі стресостійкості студентів	200
Юрій ЧЕРНОЖУК	Особливості самоефективності осіб з різним типом емоційності	205
Олена ШТЕПА	Тренди ресурсного дискурсу особистісного самоздійснення	210
Марія ЯЦЮК	Вплив бойового стресу на психоемоційне благополуччя військовослужбовця	216
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	224

The article is focused on a theoretical analysis of existing approaches to the research of the aging phenomenon. Basing on the analysis, generalization and systematization of the latest domestic and foreign scientific data, we have highlighted the most common approaches and theories that explain and reveal the essence of the aging phenomenon. We have also briefly covered the psychological features of elderly people in the article.

Key words: old age, aging, alienation, social environment, personality, theory, phenomenon.

ВАДИМ ПОДРОЖНИЙ

г. Винница

СТАРОСТЬ КАК ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ ФЕНОМЕН

Анализируя современную демографическую ситуацию можно заметить значительный рост такой категории населения как пожилые люди. Все чаще можно наблюдать неподготовленность людей к вхождению в данный возрастной период. Поэтому актуальным является исследование такого феномена как старость. Статья посвящена теоретическому анализу существующих подходов к исследованию феномена старости. На основе анализа, обобщения и систематизации новейших отечественных и зарубежных научных источников освещены ведущие существующие в настоящее время подходы и теории, объясняющие и раскрывают суть феномена старости. В контексте этого в статье также кратко освещены психологические особенности людей пожилого возраста.

Ключевые слова: старость, старение, отчуждение, социальная среда, личность, теория, феномен.

Стаття надійшла до редколегії 06.11.2017

УДК 376.316-192

ОЛЕНА ПРОСКУРНЯК

м. Харків

ponolena.2008@gmail.com

ВИХІДНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПОЗИЦІЇ РОЗРОБКИ КОНЦЕПЦІЇ ДІАГНОСТИКИ ТА ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДЛІТКІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУ

У статті розглядаються теоретико-методологічні підходи вивчення комунікативної діяльності підлітків з порушеннями інтелекту. Грунтуючись на трикомпонентній структурі комунікативної діяльності, розглянуті діяльнісний, особистісно-орієнтований, системний, корекційно-розвивальний підходи. Доведено, що саме ці підходи необхідні для розробки концепції, що розробляється. По-перше, у підлітків контингенту, що вивчається порушення розвитку пов'язані із системними та стійкими вадами інтелекту. По-друге, особливості пізнавальних можливостей підлітків з порушеннями інтелекту ускладнюють формування комунікативної діяльності. З позиції кожного методологічного підходу розглянуті особливості створення концепції діагностики та формування комунікативної діяльності підлітків з порушеннями інтелекту.

Ключові слова: підлітки, порушення інтелекту, комунікативна діяльність, методологічні підходи, корекційно-розвитковий вплив.

Формування комунікативної діяльності є необхідною умовою успішної соціалізації дітей, особливо підліткового віку, коли комунікативна діяльність стає провідною. Зокрема, це є актуальною проблемою у підлітків з інтелектуальними порушеннями, які внаслідок особливостей розвитку пізнавальної сфери, мають складнощі щодо спілкування з оточуючими. Отже, своєчасна діагностика складно-

щів процесу комунікативної діяльності у підлітків з інтелектуальними порушеннями та корекційні заходи в процесі її формування є актуальними проблемами спеціальної психології.

Зазначимо, що різним аспектам діагностики та корекції розвитку дітей та підлітків з інтелектуальними порушеннями приділяли такі учені як В. Бондар, Ю. Бистрова,

А. Гаврилов, І. Дмитрієва, Н. Макаруч, Л. Руденко, В. Синьов та ін. Однак окресленої проблемі приділялося недостатньо уваги, що актуалізує необхідність її вирішення.

Метою статті є обґрунтування теоретичних підходів до створення концепції діагностики та формування комунікативної діяльності підлітків з порушеннями інтелекту.

Теоретичні підходи у вигляді моделі комунікативної діяльності підлітків з порушеннями інтелекту розкривають її трикомпонентну цілісну структуру (мотиваційний компонент, когнітивно-змістовий, операційно-поведінковий) [2]. Мотиваційний компонент визначається комунікативною активністю, яку складають потреби та мотиви: соціально-орієнтовані і особистісно-орієнтовані. Когнітивно-змістовий компонент комунікативної діяльності містить комунікативні знання, уміння, навички, які розкривають комунікативний репертуар особистості: вербальний та невербальний. Операційно-поведінковий компонент комунікативної діяльності підлітків з порушеннями інтелекту пов'язаний з саморегуляцією особистості, яка впливає на адекватність комунікативної поведінки та проявляється у комунікативних реакціях [3].

Комунікативна діяльність учнів з порушеннями інтелекту визначається у дослідженні як система комунікативної взаємодії дітей з оточуючими, завдяки якій забезпечується обмін інформацією, взаєморозуміння, виникнення міжособистісних стосунків.

Ґрунтуючись на системному підході, процес формування комунікативної діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями розглядається як система спеціально організованих заходів, в яких задіяні педагоги, психологи, учні – учасники навчально-виховного процесу, батьки.

З позиції середовищного підходу комунікативне середовище навчально-виховного закладу розглядається як один з основних зовнішніх чинників впливу на формування комунікативної діяльності учнів з порушеннями інтелекту.

Застосування особистісно-орієнтованого підходу в процесі формування комунікативної діяльності учнів з порушеннями інтелекту передбачає розвиток особистості таких

школярів, урахування індивідуально-психологічних особливостей в процесі корекційно-розвивального впливу.

Діяльнісний підхід у процесі формування комунікативної діяльності підлітків орієнтує на формування усіх її компонентів: мотиваційного, когнітивно-змістового, операційно-поведінкового.

Корекційно-розвивальний підхід є основою для визначення основних позицій розробки, організації і реалізації технологій формування комунікативної діяльності розумово відсталих школярів, передбачає активний розвиток комунікативного потенціалу і репертуару підлітків з порушеннями інтелекту з урахуванням закономірностей і особливостей онтогенетичного розвитку.

У проведеному дослідженні застосовано системний підхід, як вихідна позиція теоретичної концепції, що дозволило на теоретичному рівні дослідити комунікативну діяльність учнів з порушеннями інтелекту як багаторівневу та поліфункціональну систему, процес розвитку комунікативної діяльності проаналізувати як цілісне утворення. Використання вказаного підходу забезпечує трансформацію теоретичних позицій у психологічні технології та практику навчально-виховного процесу спеціальних закладів для дітей з розумовими порушеннями.

Розглянемо дану концепцію більш детально.

Розгляд та обґрунтування ключових позицій концепції розвитку комунікативної діяльності підлітків з легким ступенем розумової відсталості є неможливим без певного методологічного підґрунтя.

Визначаючи методологічне підґрунтя психолого-педагогічної концепції, у дослідженні виходили з необхідності визначення сутнісного значення кожного наукового підходу в рамках конкретних завдань дослідження, предмету, об'єкту, обґрунтування підходів щодо опори на них у даному вивченні комунікативної діяльності учнів з розумовою відсталістю. У зв'язку з цим слід зазначити, що методологічні підходи умовно можна класифікувати за двома рівнями, а саме: загальнонаукові вимоги, що визначають теоретико-методологічну стратегію дослідження та

конкретно-наукові вихідні позиції, які зумовлюють практично-орієнтовану тактику. У дослідженні комунікативної діяльності учнів з порушеннями інтелекту теоретико-методологічну стратегію визначають системний та діяльнісний підходи. Практико-орієнтовані розробки спираються на особистісно-орієнтований, середовищний теоретичні позиції, завдяки яким є можливість розкрити зміст, умови, напрямки практичної реалізації теоретичної концепції комунікативної діяльності, визначаючи оптимальність психологічних підходів у формуванні комунікативної діяльності у дітей з розумовими вадами.

Опора на діяльнісний підхід у дослідженні визначалася необхідністю окреслення в процесі, що досліджується, соціально та особистісно значимих смислів, які представлені через ієрархію мотивів, мету, потреби, зміст комунікативної діяльності [1].

У зв'язку з тим, що основним поняттям діяльнісного підходу, є поняття «діяльність», теоретична концепція даного дослідження ґрунтувалась з урахуванням способів засвоєння і відтворення соціальних процесів в онтогенезі, самореалізації розумово відсталого дитини, її зв'язків з оточуючим світом.

Важливо зазначити, що вказаний підхід базується на новій освітній парадигмі, втілює гуманістичні принципи, має концептуальні засади для переорієнтації мети на мотив, розкриває обрії змін у змісті взаємодії суб'єктів, пояснює шляхи активізації діяльності через активність. Реалізація в експерименті змісту особистісно-орієнтованого впливу допомагає визначити у розумово відсталих підлітків цінності, проаналізувати процес оволодіння ними системою комунікативних знань та керування власною комунікативною поведінкою.

Отже, особистісно орієнтований підхід надав можливість спиратись на індивідуальні особливості розумово відсталих підлітків. Його реалізація знайшла своє віддзеркалення у забезпеченні особистісно-орієнтованої спрямованості процесу розвитку комунікативної діяльності розумово відсталих підлітків, він надав можливість підтримати та активізувати в учнів з порушеннями інтелекту процеси самопізнання, самореалізації, розвитку їхніх особистісних якостей.

Однак, особистісний, діяльнісний, системний підходи втрачають свою цінність, якщо не враховуються соціокультурне і вітальне оточення розумово відсталого дитини. Вказані позиції спричинили необхідність застосування середовищного підходу в розробці теоретичної концепції розвитку та корекції комунікативної діяльності підлітків з порушеннями інтелекту.

Наступний, корекційно-розвивальний підхід використано відповідно завданням вивчення комунікативної діяльності підлітків, зокрема, у даному напрямі увагу сконцентровано на вивченні і реалізації різних психологічних засад, спрямованих на оптимізацію розвитку комунікативної діяльності підлітків з інтелектуальними порушеннями. Такий процес, як роз'яснюється у підході, здійснюється, щонайменше, у двох взаємопов'язаних напрямках – виправлення наслідків, спричинених вадами в тій чи іншій сфері психічного розвитку дитини та правильне сприяння подальшому розвитку дитини з психофізичними вадами як цілісної особистості. Саме у зазначеному вище полягає сутність комплексного впливу на різні сторони розвитку розумово відсталого підлітка, оскільки наявність певного дефекту не означає ізольованого випадіння окремо взятої функції, а створює комплексну картину онтогенезу, видозміненого вадою, що охоплює різні сфери особистості.

Сукупність і взаємообумовленість застосування у дослідженні описаних вище методичних засад визначено у зв'язку з існуванням двох вагомих причин: 1) порушенням онтогенезу, пов'язаного з системністю і стійкістю психологічних характеристик у дітей з інтелектуальними вадами; 2) складністю власне комунікативної діяльності підлітків з порушеннями інтелекту.

Створення теоретичного підґрунтя дослідження пов'язано, перш за все, з деякими вагомими як виявилось у дослідженні трактуваннями.

Так, по-перше, розглядаючи комунікативну діяльність підлітків з порушеннями інтелекту, є необхідним визначення їх комунікативної активності, яка детермінується мотивацією комунікативної діяльності та комунікативними потребами.

По-друге, комунікативна активність підлітків з порушеннями інтелекту за умови зовнішнього стимулювання. Якщо є потреба у реалізації вітальних потреб: їжі, розвагах, то розумово відсталі школярі виявляють ініціативність у контакті: попросити їжі тощо. В разі отримання задоволення (смачна їжа, цікаві розваги), діляться емоціями з оточуючими, можуть розповідати про свої враження, але їх, як виявилось в експерименті не дуже цікавила реакція співрозмовника, вони, як правило, висловлювались у формі одноосібного коментаря. Такий стан розвитку не відповідає складникам комунікативної діяльності. Виходячи із виявлених закономірностей формування психічних процесів у розумово відсталих дітей, стоять і нові завдання перед діагностикою комунікативної діяльності розумово відсталих підлітків.

По-третє, у розробці плану діагностики комунікативної діяльності підлітків з порушеннями інтелекту важливим є визначення оптимальних ситуацій, в яких вони в більшій мірі в змозі виявити комунікативну активність, визначити міру такої активності.

По-четверте, значимим виступає діапазон комунікативних потреб: чи наявні в них потреби у комунікативній діяльності з однолітками, дітьми молодшими чи старшими за віком, дорослими (батьками, вчителями), чи виявляють вони комунікативну активність у навчально-виховному процесі та поза межами навчального закладу, чи є в них потреби у збільшенні комунікативних контактів, нових знайомствах. Отже, одним з напрямів діагностики комунікативної діяльності підлітків з порушеннями інтелекту є визначення специфіки їх комунікативних потреб, активності.

По-п'яте, доведено, що підлітки з порушеннями інтелекту мають специфіку засвоєння знань. Вочевидь це стосується і комунікативної діяльності, зокрема, застосування знань і перетворення їх в комунікативні вміння та навички.

Зрозуміло, що прогнозована своєрідність комунікативної діяльності пов'язана, безпосередньо з рівнем порушення інтелекту підлітків.

З метою дослідження рівня сформованості комунікативної діяльності виокремлені

окремі вагомні напрями. Так, важливим є діагностування стану сформованості тих комунікативних навичок, які саме і допомагають розумово відсталим підліткам орієнтуватися в нових ситуаціях, безконфліктно взаємодіяти з оточуючими; виявити вміння підтримувати діалог, співчувати співрозмовнику та самому приймати співчуття, відчувати його настрій (за допомогою експресивних засобів), говорити спокійно, не агресивно оточуючим, дотримуватись норм комунікативної культури (вміння вітатися, прощатися, прохати, тактовно відмовляти, сприймати критику тощо). Отже, у діагностиці комунікативних умінь підлітків з порушеннями інтелекту важливими є визначення таких умінь і навичок, які необхідні для того, щоб вони й самі відчували себе комфортно у середовищі, і з ними без перешкод комунікативно взаємодіяли інші оточуючі.

Для здійснення вербальної комунікативної діяльності важливим є визначення словникового запасу, як пасивного, так і активного. Саме активний словниковий запас забезпечує якість комунікативної діяльності. Окреслення необхідного для комунікативної діяльності активного словникового запасу підлітків з порушеннями інтелекту має в подальшому спрямовувати набуття ними вербального матеріалу в цілому, в навчально-виховному процесі спеціальної школи, зокрема.

Важливим для організації роботи з формування комунікативної діяльності є діагностування актуального рівня комунікативних здібностей підлітків. Встановлено, що у підлітків з інтелектуальними порушеннями, у порівнянні з однолітками норми онтогенезу, комунікативні здібності знижені, але важливим завданням виступає з'ясування того, чи є серед них учні, в яких комунікабельність є вищою або нижчою, ніж у однокласників, і чим саме вони відрізняються між собою. Такі дані важливі для того, щоб у процесі корекційно-розвивальної роботи здійснювати індивідуальний підхід, тобто приділяти увагу учням, в яких низькі комунікативні здібності з формування умінь, а тим учням, в яких зафіксовані вищі показники комунікабельності, комунікативних, організаторських здібностей у проведенні корекційних занять

розширювати діапазон умінь, зокрема, наприклад, через виконання провідних ролей у допомозі іншим, в груповій та підгруповій роботі.

Важливим для розробки концепції корекційного впливу є встановлення фактів, пов'язаних з тим, наскільки комфортними є розумово відсталі школярі, зокрема, чи є для них важливою думка оточуючих дітей та дорослих (однокласників, учителів), чи впливають на їхню поведінку оточуючі та якщо впливають, то хто саме, що лежить в основі вибору учасників комунікативної діяльності.

Розробляючи модель комунікативної діяльності, виходили з позиції відповідно якій підлітки з інтелектуальними порушеннями мають певні особливості у формуванні вольової сфери, саморегуляції. Тому, в комунікативній взаємодії вони можуть бути нав'язливими, агресивними, замкненими. У зв'язку з цим особливої ваги набуває визначення особливостей комунікативних реакцій (неадекватність комунікативних реакцій, контроль за власними емоціями, висока дратівливість, агресивні прояви, небажання комунікативно взаємодіяти тощо) під час різних комунікативних ситуацій (на уроках (відповідає на запитання, реагує на зауваження, виявляє активність, пасивність), позаурочний час (чи виявляє ввічливість або дратівливість, уникає конфліктних ситуацій або провокує їх).

Забезпечення спеціальних умов щодо оптимізації формування комунікативної діяльності має ґрунтуватись на виявлених закономірностях індивідуально-психологічних особливостях розумово відсталих школярів підліткового віку, зокрема, врахуванні становлення характеру, дослідження типу темпераменту.

Зафіксовано, що учні-екстраверти з більшим задоволенням, ніж інші, сприймають комунікативний контакт, іноді можуть його ініціювати. Разом з тим їм складно підтримувати діалог через негативний вплив зниження інтелекту, порушення протікання пізнавальних процесів, зокрема, мислення. Вочевидь, вони швидше включаються у корекційно-розвивальні заходи. Такі підлітки є «балакучими», але не завжди їхня вербальна

поведінка та відповіді є адекватними комунікативній ситуації.

Учні-інтраверти не завжди орієнтовані на комунікативну взаємодію, їм потрібно більше часу, щоб адаптуватися до нової комунікативної ситуації, розумово відсталі підлітки, охарактеризовані як інтраверти, часто поводяться замкнено як у шкільному колективі, так і поза його межами, «розкриваються», як показало дослідження, в комунікативній діяльності тільки переважно у партнерському спілкуванні.

Підлітки з порушеннями інтелекту мають очевидні труднощі у вербальному позначенні обставин, ситуації, намірів. Виявлені певні відмінності: якщо учні-екстраверти не відчувають дискомфорту при публічних виступах (біля дошки або на святкових заходах), вони активно відповідають (але не завжди за темою, часто непослідовно), то школярі-інтраверти з інтелектуальними порушеннями не виходять відповідати, навіть якщо готувалися до заняття і знають матеріал.

Виявлені зазначені відмінності в комунікативній поведінці екстравертів та інтравертів з порушеннями інтелекту у зв'язку з індивідуально-психологічними особливостями зумовлюють необхідність визначення заходів з формування комунікативної діяльності, які стимулюватимуть комунікативну активність школярів-інтравертів з інтелектуальними порушеннями, коригуватимуть комунікативну діяльність екстравертів та, в цілому, стимулюватимуть формування комунікативної діяльності учнів обох типів.

Рівень розвитку інтелекту, особливості темпераменту, характеру впливає й на тривалість проведення заходів з формування комунікативної діяльності розумово відсталих школярів. Зрозумілим є виявлена закономірність, яка полягає в тому, що школярі з більш низькими показниками IQ потребують тривалого психологічного впливу на засвоєння комунікативних умінь та навичок, як і школярі-інтраверти. Ці особливості впливатимуть на терміни, кількість школярів у підгрупах при проведенні експериментальних занять з формування комунікативної діяльності.

Отже, особистісно-орієнтований підхід є методологічним підґрунтям як для діагностики,

так і для формування корекційного спрямування комунікативної діяльності підлітків з порушеннями інтелекту.

В цілому, на комунікативну діяльність підлітків з інтелектуальними порушеннями впливає комплекс взаємопов'язаних і взаємообумовлених зовнішніх і внутрішніх факторів.

Задля вивірення ефективних засобів формування комунікативної діяльності розумово відсталих підлітків доцільно мати об'єктивні дані про закономірності впливу зовнішніх факторів. Виявлено, до провідних факторів належить соціально-комунікативне оточення: родина, засоби масових комунікацій, комунікативне середовище навчально-виховного закладу.

Виходячи з того, що такі підлітки значну частину часу проводять в навчально-виховних закладах, психологічний вплив слід орієнтувати з урахуванням особливостей функціонування спеціального освітнього закладу. Комунікативне середовище спеціального навчального закладу виступає провідним зовнішнім фактором розвитку комунікативної діяльності підлітків з порушеннями інтелекту.

Середовищний підхід є основою вивчення зовнішніх факторів формування комунікативної діяльності школярів; дозволяє визначити основи його моделювання і створення в ньому таких умов, які сприятимуть ефективному формуванню комунікативної діяльності.

На рівні предметного пізнання середовищний підхід розглядається як ставлення дитини до середовища та середовища до нього. У науковому плані воно являє собою теорію і технологію опосередкованого управління (через середовище) процесами формування та розвитку особистості.

Середовищний підхід у даному дослідженні допомагає визначити ключові позиції комунікативного середовища спеціального навчального закладу, спрямувати їх на досягнення результату, що очікується. Концептуальною основою застосування середовищного підходу в контексті дослідження комунікативної діяльності учнів з порушеннями інтелекту є виявлення системи стосунків в оточуючій дійсності:

– середовище створює можливості для здійснення певних подій, набуття учня-

ми з порушеннями інтелекту комунікативних знань і умінь;

– середовище може виступати засобом гармонізації комунікативної діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями;

– середовище стимулює учнів з порушеннями інтелекту до виявлення комунікативної активності, активізує їхні комунікативні потреби;

– середовище визначає певною мірою комунікативні реакції, комунікативну поведінку розумово відсталих школярів.

Підсумовуючи зазначимо, що середовищний підхід є важливим як на теоретичному рівні вивчення комунікативної діяльності підлітків з розумовою відсталістю, так і практичному. Корекційно-розвивальний підхід виступає провідним і дозволяє враховувати особливості пізнавальної сфери розумово відсталих школярів і на цій основі розробити відповідні психологічні технології, які в подальшому при їхній реалізації сприятимуть оптимізації формування комунікативної діяльності та задіють внутрішні та зовнішні ресурси. Отже, концепція діагностики і корекції комунікативної діяльності підлітків з порушеннями інтелекту базується на діяльнісному, особистісно-орієнтованому, середовищному, корекційно-розвивальному та системному підходах. Особливості формування комунікативної діяльності підлітків з порушеннями інтелекту певною мірою унеможливають застосування експліцитного методологічного підходу. Перспективою подальшого розвитку є розробка моделі формування комунікативної діяльності осіб з інтелектуальними порушеннями в умовах інтеграції та інклюзії.

Список використаних джерел

1. Лисина М. И. Общение, личность и психика ребенка / М. И. Лисина. — Воронеж : МОДЭК, 1997. — 384 с.
2. Проскурняк О. І. Діяльнісний та особистісно-орієнтований підходи до вивчення комунікативної діяльності особистості / О. І. Проскурняк // Проблеми сучасної педагогічної освіти: зб. ст. — Ялта : РВВ КГУ, 2011. — Серія: Педагогіка і психологія. — Вип. 34. — Ч. 1. — С. 57—63.
3. Проскурняк О. І. Психологія комунікативної діяльності розумово відсталих школярів : монографія / О. І. Проскурняк. — Харків : Індустрія, 2014. — 352 с.

OLENA PROSKURNIAK
Kharkov

INITIAL THEORETICAL POSITIONS OF DEVELOPMENT OF THE CONCEPT OF DIAGNOSTICS AND FORMATION OF COMMUNICATIVE ACTIVITY OF TEENAGERS WITH VIOLATIONS TO INTELLIGENCE

The article deals with theoretical and methodological approaches to studying the communicative activity of adolescents with intellectual disabilities. Based on the three-component structure of communicative activity, the activity, personality-oriented, systemic, correctional-developing, environmental approaches are considered. It is proved that these approaches should be used to develop the research concept for two reasons. First, in the study group of adolescents, developmental disorders are associated with systemic and persistent intellectual disorders. Secondly, the features of cognitive abilities of adolescents with intellectual disabilities make it difficult to form a communicative activity. From the standpoint of each methodological approach, the features of creating a concept of diagnosis and the formation of communicative activity in adolescents with intellectual disabilities are considered.

Key words: adolescents, intellect disorders, communicative activity, methodological approaches, corrective-developing influence.

ЕЛЕНА ПРОСКУРНЯК
г. Харьков

ИСХОДНЫЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОЗИЦИИ РАЗРАБОТКИ КОНЦЕПЦИИ ДИАГНОСТИКИ И ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПОДРОСТКОВ С НАРУШЕНИЯМИ ИНТЕЛЛЕКТА

В статье рассматриваются теоретико-методологические подходы изучения коммуникативной деятельности подростков с нарушениями интеллекта. Основываясь на трехкомпонентной структуре коммуникативной деятельности, рассмотрены деятельностный, личностно-ориентированный, системный, коррекционно-развивающий, средовый подходы. Доказано, что именно эти подходы необходимо использовать для разработки исследуемой концепции по двум причинам. Во-первых, у исследуемой группы подростков нарушения развития связано с системными и стойкими интеллектуальными нарушениями. Во-вторых, особенности познавательных возможностей подростками с нарушениями интеллекта затрудняют формирование коммуникативной деятельности. С позиции каждого методологического подхода рассмотрены особенности создания концепции диагностики и формирования коммуникативной деятельности у подростков с нарушениями интеллекта.

Ключевые слова: подростки, нарушения интеллекта, коммуникативная деятельность, методологические подходы, коррекционно-развивающее влияние

Стаття знайшла до редколегії 09.11.2017